

УДК 159.9:658.311.44

В. І. Пасічник

В. С. Афанасенко

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДИ ОПЕРАТОРІВ БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ ТАКТИЧНИХ КЛАСІВ

Наведено результати теоретичного та емпіричних досліджень, спрямованих на встановлення особливостей і доцільних шляхів здійснення якісного професійного відбору кандидатів на посади операторів безпілотних авіаційних комплексів тактичних класів. На основі професіографічного дослідження діяльності зазначеного фахівця, виявлених психологічних особливостей виконання його професійних завдань та конкретизації провідних професійно важливих якостей указанного суб'єкта праці послідовно розкрито специфіку реалізації соціально-правового, освітнього, медичного та психологічного етапів професійного відбору кандидатів, урахування якої дозволить забезпечити необхідний рівень його якості.

Ключові слова: професійна діяльність, професіоналізація, професійний відбір, професійно важливі якості, професіограма, психограма.

Постановка проблеми. Використання безпілотних авіаційних комплексів (БпАК) у ході воєнних та спеціальних операцій на цей час є загальносвітовою тенденцією. Значну роль безпілотна авіація відіграла під час проведення антитерористичної операції (АТО) та відіграє нині у ході операції Об'єднаних сил (ООС). Матеріали аналізу бойового досвіду застосування військових частин і підрозділів Збройних Сил (ЗС) України та Національної гвардії України (НГУ) свідчать, що БпАК дозволили знизити втрати особового складу, підвищити ефективність застосування озброєння і військової техніки та забезпечити якість дій військових формувань.

Основними завданнями бойового застосування БпАК є розвідка та цілевказання засобам вогневого ураження, радіоелектронна боротьба, знищення наземних цілей. Розвиток способів дій військ зумовлює розширення зазначеного переліку і спричиняє ускладнення бортової та наземної апаратури БпАК.

Складність застосовуваних безпілотних літальних апаратів (БпЛА) та різноманітність завдань, що реалізуються з їх допомогою, визначають максимально широкий спектр вимог до професійної підготовленості операторів, які здійснюють керування такими

авіаційними комплексами. Практика показує, що забезпечення надійності діяльності операторів БпАК та успішності виконання ними завдань за призначенням має реалізовуватися починаючи з етапу професійного відбору кандидатів на навчання за відповідною спеціальністю. Саме якісний науково обґрунтований та методично забезпечений професійний відбір дасть змогу уникнути значних фінансових і часових витрат на підготовку професійно не придатних фахівців, зменшити втрати високовартісних БпЛА і не допустити створення прецедентів небезпек від непрофесійної експлуатації наведеної техніки.

Усе зазначене вище актуалізує необхідність якісного здійснення професійного відбору кандидатів на посади операторів (зовнішніх пілотів) безпілотних авіаційних комплексів тактичних класів для потреб ЗС України, НГУ та інших силових структур нашої країни. Вирішення цього складного науково-прикладного завдання можливе на основі використання сучасних надбань теорії професійної придатності фахівців ризиконебезпечних видів діяльності та концепцій їх професійного відбору, вивчення досвіду практичного застосування БпЛА,

© В. І. Пасічник, В. С. Афанасенко, 2019

проведення професіографічного аналізу та встановлення психологічних особливостей діяльності операторів, які їх експлуатують, а також виявлення шляхів удосконалення методичної складової здійснення процедур професійного (у тому числі психологічного) відбору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми професійного (у тому числі психологічного) відбору військовослужбовців і співробітників силових структур розглядалися у наукових працях В. І. Барка, В. О. Бодрова, О. А. Боченкова, М. С. Корольчука, В. М. Крайнюк, М. В. Макаренка, А. Г. Маклакова, А. П. Москаленка, В. С. Новикова, І. І. Приходька, О. Д. Сафіна, В. С. Сідака, В. М. Сисоєва та багатьох інших учених [1–10]. У їхніх працях розкрито мету, завдання, принципи, зміст і методи професійного відбору та умови його якісного проведення.

У праці І. І. Приходька на основі аналізу поглядів провідних дослідників, проблематики професійного відбору глибоко і системно розкрито сучасне теоретико-методологічне, методичне й організаційне підґрунтя здійснення цього важливого початкового етапу професіоналізації фахівців [8]. Ця праця та колективна монографія співробітників науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії НГУ [11] узагальнюють сучасне розуміння сутності професійного відбору і його компонентів та етапів, співвіднесення понять “професійний відбір” та “психологічний відбір”, визначення рівнів професійної придатності особистості до діяльності та принципів здійснення професійного психологічного відбору, елементів реалізації професійного відбору і сутності професіографічного методу вивчення діяльності військових фахівців та ін. Наведений масив інформації є орієнтаційною основою для якісного проведення професійного відбору кандидатів на навчання за певним фахом та подальшу професійну діяльність. З огляду на вказані положення наразі проводяться науково-прикладні дослідження щодо встановлення особливостей професійного відбору фахівців тих новітніх спеціальностей, які з’являються у зв’язку з бурхливим розвитком техніки та технологій. Саме такою є спеціальність операторів безпілотних літальних апаратів (безпілотних авіаційних комплексів).

Проведений нами огляд значного обсягу наукових і спеціальних джерел та пошук відповідної інформації в Інтернет-мережі дозволили встановити, що поряд із доволі обмеженою і розрізною інформацією про кваліфікаційні вимоги до таких фахівців та їх професіоналізацію на цей час не виявлені систематизовані дані щодо особливостей організації та методики здійснення у провідних країнах світу професійного відбору осіб для підготовки їх як операторів БпАК, а на вітчизняних теренах професійний відбір кандидатів на навчання за фахом операторів БпАК з урахуванням специфіки їх діяльності у звичайних та екстремальних умовах не був предметом спеціального наукового вивчення.

Мета статті – за підсумками проведених теоретичного та емпіричних досліджень розкрити особливості здійснення професійного відбору кандидатів на посади операторів безпілотних авіаційних комплексів тактичних класів та визначити шляхи його якісної реалізації.

Виклад основного матеріалу. Для формування цілісних уявлень про зміст і психологічні особливості професійної діяльності операторів (зовнішніх пілотів) БпАК тактичних класів та конкретизації специфіки здійснення їх професійного відбору авторами цієї статті використовувався масив дослідницької інформації, отриманої шляхом:

– вивчення Кваліфікаційних вимог з підготовки операторів безпілотних авіаційних комплексів та “Тимчасової настанови з бойового застосування БпАК”, підготовлених управлінням безпіотної авіації штабу Командування Повітряних Сил ЗС України, а також функціональних обов’язків операторів БпЛА, особливостей організації, умов та режиму їх діяльності;

– експертного опитування успішних операторів БпЛА з використанням розроблених анкет;

– проведення індивідуальних бесід з посадовими особами, які володіють професійною інформацією щодо підготовки операторів БпЛА та змісту їх службової діяльності;

– вивчення досвіду проведення перших наборів кандидатів на навчання за фахом операторів БпАК до Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова;

– аналізу сучасних наукових джерел за тематикою використання БпАК тактичних

класів, досвіду їх бойового застосування у ході АТО та ООС на сході України, а також світового досвіду підготовки операторів БпЛА.

Проведені нами дослідження дали змогу визначити провідні професійно важливі якості операторів БпЛА тактичних класів, розробити професіограму та психограму досліджуваного фахівця, обґрунтувати методичну складову здійснення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання за зазначеним фахом. Усе вказане дозволяє конкретизувати низку специфічних аспектів проведення професійного відбору кандидатів на посади операторів (зовнішніх пілотів) БпЛА тактичних класів, урахування яких є важливим для забезпечення його успішності.

Як встановлено у ході проведеного нами теоретичного дослідження сутності і змісту професійного відбору фахівців ризиконебезпечних видів діяльності та методичних підходів до його

здійснення [4, 5, 8, 12, 13], процедура, у результаті якої прийматиметься рішення про придатність кандидатів до служби як операторів (зовнішніх пілотів) БпЛА, має складатися з кількох послідовних етапів, зокрема це: соціально-правовий відбір, медичний відбір, освітній відбір, психологічний (професійно-психологічний) відбір. На кожному із цих етапів вирішується питання про придатність кандидатів за визначеними критеріями відбору. Так, нами було встановлено, що основним критерієм психологічного відбору операторів БпЛА тактичних класів є прийнятна сформованість комплексу провідних професійно важливих якостей фахівця, наведених у табл. 1, використання якого забезпечує оптимальність прогнозування успішності їх навчання і подальшої професійної діяльності за спеціальністю.

Т а б л и ц я 1

Провідні професійно важливі якості оператора БпЛА тактичних класів

№ пор.	Найбільш професійно важливі якості оператора БпЛА	Місце за рейтингом
1	Спроможність тривалий час зберігати стійку увагу та розподіляти її під час виконання декількох функцій, завдань	1-2
2	Емоційна стійкість, врівноваженість і самовладання у разі виникнення напружених ситуацій	5-6
3	Спрямованість на досягнення професійного успіху, сумлінне виконання службового обов'язку	4
4	Розвиненість пам'яті та просторової уяви	1-2
5	Здатність до навчання, розвиненість та гнучкість процесів мислення	3
6	Уміння висловити думку у словах чітко і лаконічно та продуктивно спілкуватися в емоційно напружених ситуаціях	9
7	Висока працездатність, уміння витримувати значні фізичні навантаження	8
8	Адаптивність, здатність до саморегуляції та самоконтролю	7
9	Точність і координованість рухів	5-6

Установлення наведених у табл. 1 провідних професійно важливих якостей оператора БпЛА здійснювалося за допомогою опитування груп експертів відповідно до способу, запропонованого у дисертаційній роботі М. І. Товми [14].

Як зазначають дослідники, рішення про непридатність кандидата, прийняте на будь-якому із указаних етапів, дозволяє припинити подальшу процедуру його обстеження, тобто кожний етап професійного відбору є цілком самостійним стосовно прийняття рішення про

професійну придатність досліджуваного [4, 5, 8, 11]. З урахуванням зазначеного особливості професійного відбору кандидатів на посади операторів безпілотних авіаційних комплексів тактичних класів були конкретизовані під час послідовного дослідницького розгляду всіх наведених етапів.

З огляду на вказане вище перший етап професійного відбору стосується *соціально-правового аспекту*, що полягає у перевірці відповідності кандидата певним соціально-демографічним (вік, освіта, громадянство,

реєстрація за місцем проживання і т. ін.), правовим і морально-етичним нормам (лояльність до обраної професії, відсутність негативних біографічних даних, вчинків та зв'язків, що компрометують, наявність необхідних моральних якостей особистості, мотивів вибору професії, інтересів, потреб, стійкості до впливу соціальних факторів тощо) [5].

Шляхами забезпечення якості соціально-правового відбору кандидатів для навчання за фахом “оператор (зовнішній пілот) БпАК тактичних класів” є підвищення об’єктивності надання інформації та відпрацювання документів на кандидатів, що вступають до ЗВО. Під час формування особових справ на кандидатів доцільно посилити особисту відповідальність посадових осіб, які готують дані про кандидата і відпрацьовують документи (характеристики, довідки тощо) на нього. Ураховуючи соціальну значущість професії оператора БпАК, складність цієї діяльності та її пов’язаність з інформацією, що являє собою військову таємницю, доцільно відпрацювати перелік питань для аналізу зазначеними посадовими особами і повідомлення відповідних достовірних даних про кандидата як у характеристиках, так і спеціальних оцінних довідках на них. Такими аспектами мають бути:

- врівноваженість і самовладання у разі виникнення напружених ситуацій;
- волява стійкість, спроможність не підпадати під негативний психологічний вплив;
- розвинене почуття патріотизму, громадського обов’язку, повага до державного устрою країни, політична свідомість;
- дисциплінованість, відповідальність, сумлінне ставлення до виконання своїх обов’язків;
- здатність до навчання, аналізу й узагальнення інформації, високий загальноосвітній рівень;
- гнучкість процесів мислення, уважність, уміння висловити думку чітко і лаконічно;
- нормативність поведінки, наявність чітких ціннісних орієнтацій;
- відсутність деструктивних елементів у поведінці та шкідливих звичок.

Крім цього посадовими особами, які надають інформацію, має бути чітко сформульоване резюме стосовно характеристик кандидата, які значаться у підрозділі “Основні протипоказання до виконання професійних обов’язків” професіограми цього фахівця, а саме:

– аутистичні та надцінні захоплення й інтереси; наявність асоціальних контактів, ускладнення у навчанні;

– негативні особистісні риси характеру (жорстокість; нестриманість; злопам’ятство, висока конфліктність та агресивність; непередбачливість і непослідовність дій і вчинків; висока тривожність; споживацьке ставлення до роботи; часті зміни місць роботи чи служби, не пов’язані зі службовою необхідністю);

– прояви характеристик антисоціального та кримінального характеру (уживання у мовленні жаргонних висловів кримінального змісту; приводи до поліції, перебування на спеціальному обліку; побутове зловживання алкоголем; вживання наркотиків, токсичних речовин та немедичних психотропів).

Під час відпрацювання зазначених документів посадові особи мають використовувати лише достовірні джерела інформації, не допускати формалізму і спрощення.

Другим етапом відбору є *медичний відбір*, спрямований на виявлення явної або прихованої патології, що перешкоджає здійсненню професійної діяльності за зазначеною спеціальністю, у тому числі прихованих, латентних форм психічної патології.

Шляхами забезпечення результативності медичного (у тому числі психофізіологічного) відбору є більш конкретизоване встановлення наявності у кандидата потрібного психофізіологічного ресурсу для виконання складної у фізичному, емоційному та інтелектуальному плані діяльності, спроможності сенсорних систем та моторики забезпечувати реалізацію професійних дій цього фахівця, яка прирівнюється за напруженістю і подібністю функцій до виконання завдань штурманом, що літає на пілотованих літальних апаратах. Крім того, ця професія сполучена не тільки з виконанням набору специфічних службових завдань, але й з особливостями режиму праці і відпочинку, станом та особливостями навколишнього зовнішнього середовища, з екстремальними факторами. Наприклад, описано випадки, коли оператори БпАК, які проводили бойові дії із застосуванням летальної зброї, зазнавали настільки значного психологічного навантаження, що це викликало психогенні розлади [15].

Не всі люди однаково можуть пристосуватися до специфічних умов діяльності у цій конкретній професії, значною мірою це залежить від індивідуальних особливостей людини, її спадкових і конституціональних якостей, неспецифічної реактивності й стійкості організму. Тому доводиться відбирати тих серед них, організм яких є більш стійким до впливів незвичних умов середовища та професійної діяльності і може пристосуватися до цих умов у відносно короткі строки без помітної шкоди здоров'ю і працездатності. Особливо зазначене стосується бойової діяльності операторів БпЛА тактичних класів, адже виконання бойових завдань на незначній відстані від позицій противника в умовах серйозної загрози життю та здоров'ю потребує великого напруження психічних і фізичних ресурсів, оперативного прийняття відповідальних рішень. Ці переживання можуть травмувати психіку практично здорової людини. Тому є дуже бажаним, щоб у процесі професійного відбору проводився якісний психофізіологічний відбір кандидатів об'єднаними зусиллями медиків (психофізіологів), психологів і фахівців з фізичної підготовки. Це визначається насамперед тим, що саме психофізіологічні випробування і виміри дозволяють об'єктивно і швидко виявити тонку структуру індивідуальних особливостей особистості, яку іншими методами можна визначити лише у процесі тривалого спостереження і повторних обстежень. Психофізіологічні характеристики є достатньо цінними у прогностичному відношенні.

Аналіз можливостей використання у сучасних умовах арсеналу методик психофізіологічного обстеження військовослужбовців, наведених у навчально-методичних посібниках, які були відпрацьовані у попередні десятиліття [16], у тому числі й щодо фахівців операторського профілю, свідчить про їх придатність для застосування й у випадку досліджуваного нами оператора БпЛА. У зазначених джерелах розкрито варіанти і методики психофізіологічного обстеження, технологію оброблення результатів і визначення прогнозу професійної придатності, а також загальні рекомендації щодо раціонального розподілу кандидатів та динамічного медичного спостереження за ними. При цьому оцінки рівня розвитку професійно важливих психофізіологічних якостей визначаються з урахуванням відповідних вагових коефіцієнтів рівняння множинної лінійної регресії для конкретного фахівця та використання методів математичної

статистики, а також під час зіставлення діагностичної інформації різної модальності (результати тестових завдань поєднуються з результатами діагностичної бесіди та спостереження).

Отже, відповідні методики психофізіологічного обстеження доцільно використовувати в умовах професійного відбору операторів БпЛА, оскільки вони прості у застосуванні, надають числові показники, які безпосередньо конкретизують рівень професійної придатності кандидатів і розроблені на адекватному математико-статистичному підґрунті. Це стосується й апаратних методик, які надають завдання досліджуванам за допомогою технічних пристроїв, і бланкових, у яких завдання наведено на спеціальних бланках, в які досліджувані мають вписати свої відповіді чи зробити помітку щодо правильного варіанта відповіді, і рисуночних – із зображенням шкал приладів, положення стрілок компасів, заплутаних кривих ліній та ін.

Крім того, доцільність проведення психофізіологічного обстеження у межах медичного відбору визначається можливістю прогнозувати важливу, але далеко не одразу встановлювану властивість нервово-психічної сфери кандидата – виявлення індивідуальної межі стійкості нервової системи, за якою настає зрив у її функціонуванні [17].

У висновках медичної комісії щодо професійної придатності кандидатів на навчання за фахом оператора БпЛА тактичних класів обов'язково має вказуватися про наявність чи відсутність у них зазначених у професіограмі основних протипоказань до виконання професійних обов'язків, які стосуються саме медичного відбору: несприятлива спадковість, тобто наявність у близьких родичів спадкових психічних захворювань, відхилень у поведінці (девіацій); несприятливі екзогенні фактори: перенесені черепно-мозкові травми з утратою свідомості (наявність шрамів, рубців на шкірних покровах голови); епізоди порушення свідомості, колапси, судорожні пароксизми, енурез; перенесені гострі і хронічні нейроінфекції із залишковими ураженнями ЦНС; перенесені тяжкі загальні інфекційні захворювання тощо. При цьому має бути чітко визначено, яким за висновками медичного відбору є кандидат: придатний у першу чергу, придатний у другу чергу, умовно придатний чи непридатний.

Здійснюване у ході професійного відбору оцінювання фізичних якостей та рівня фізичної

підготовленості кандидатів повинне надавати чітке уявлення про наявність у них ресурсів для забезпечення високої працездатності, уміння витримувати значні фізичні навантаження, сформованість фізичної витривалості. Відповідним чином має надаватися пріоритетна вага оцінюванню зазначених характеристик кандидатів у ході проведення випробувань з фізичної підготовки.

Наступним етапом професійного відбору є *освітній відбір*, мета якого – виявлення осіб з рівнем знань, що забезпечує успішне навчання певній професії і безпосереднє виконання пов'язаних з нею обов'язків. До змісту цього виду відбору входить аналіз успішності навчання у загальноосвітньому навчальному закладі (конкурс атестатів), результати ЗНО (вступних іспитів) із профілюючих предметів тощо.

Забезпечення якості освітнього відбору для нашого випадку має бути у першу чергу реалізоване внаслідок підвищення об'єктивності оцінювання такої найбільш професійно важливої якості кандидатів, як здатність до навчання, розвиненість та гнучкість процесів мислення, пам'яті та уваги. Саме ця якість є основою забезпечення успішності професіоналізації майбутніх операторів БпАК і виконання відповідних професійних обов'язків. Тому крім аналізу успішності навчання у загальноосвітньому навчальному закладі (конкурс атестатів), результатів ЗНО доцільно проводити спеціалізовані співбесіди інтелектуального спрямування з оцінюванням якості мисленнєвих операцій кандидата і його здатності до продуктивного спілкування, а також встановлення наявності таких професійних обмежень, як примітивність мислення, обмеженість світогляду; нестійкість уваги; складність запам'ятовування інформації; мізерність і бідність мовлення; низький категорійно-понятійний рівень. Це можна реалізовувати у рамках єдиної діагностичної бесіди з кандидатом. Результати такої бесіди можуть доповнити інформацію, яка отримується за допомогою використання тестових методик, і сприяти підвищенню об'єктивності оцінювання професійної придатності досліджуваного кандидата.

Психологічний відбір, як зазначалося раніше, орієнтований на оцінювання наявних у кандидата провідних професійно важливих якостей та встановлення відсутності психологічних протипоказань щодо його професійної придатності. Для цього психодіагностичне

обстеження будується на основі інструкцій, рекомендацій та батареї тестів із переліку, затвердженого відповідними наказами Міністерства оборони України [18, 19].

Результати проведеної роботи з відбору можливого діагностичного інструментарію для оцінювання професійної придатності кандидатів на навчання за фахом "оператор БпАК" подано у табл. 2. Зазначимо, що наведений набір методик є одним із варіантів, який може бути скоригований залежно від конкретних умов та можливостей суб'єктів професійно-психологічного відбору.

Як видно із наведеного у табл. 2 діагностичного інструментарію, для оцінювання провідних професійно важливих якостей кандидатів крім тестових психодіагностичних методик використовуються психофізіологічні методики, а також діагностична бесіда та вивчення документів.

Серед поданого діагностичного інструментарію чотири тестові методики, що є достатньо раціональним набором для здійснення процедур професійно-психологічного відбору з точки зору як часу виконання завдань досліджуваними, так і обсягу інформації тестування, що має бути оброблена та інтерпретована.

Важливим є розуміння суб'єктами професійного відбору, що психологічний відбір тісно пов'язаний з медичним, освітнім, соціально-правовим відборами: їх результати дозволяють доповнити характеристику особистості кандидата і зрозуміти особливості прояву професійно важливих якостей досліджуваних у ході психологічного обстеження. Результати психологічного обстеження необхідно використовувати не тільки для прогнозування професійної придатності кандидата, але й для розвитку і формування професійних здібностей у процесі навчання, виховання, тренування, діяльності фахівців.

Так, відпрацьована у ході нашого дослідження психологічна карта успішного оператора БпАК тактичних класів (подана як табл. 3) дозволяє більш чітко уявити особистісну складову професійної компетентності цього фахівця, що є основою якісної реалізації професійного відбору та подальшої професіоналізації. Загалом психологічна карта успішного фахівця, як зазначив у своєму дисертаційному дослідженні А. М. Желого [20], є сукупністю психологічних компонентів, що обумовлюють ефективність його професійної діяльності. Тобто це сукупність змінних психологічної природи, вдосконалення яких та контроль за якими складають основу руху особистості до фахової досконалості.

Таблиця 2

Діагностичний інструментарій для оцінювання провідних професійно важливих якостей оператора БпЛА тактичних класів

№ пор.	Провідні професійно важливі якості оператора БпЛА	Діагностичні методи та методики, які використовуються
1	Спроможність тривалий час зберігати стійку увагу та розподіляти її під час виконання кількох функцій, завдань	Методика “Прогресивні матриці Равена”, “Літерно-числова методика оцінювання функціональної лабільності нервових процесів”
2	Емоційна стійкість, врівноваженість і самовладання у разі виникнення напружених ситуацій	16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела; багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність (МЛО-АМ)” (автори А. Г. Маклаков, С. В. Чермянін)
3	Спрямованість на досягнення професійного успіху, сумлінне виконання службового обов’язку	Методика “Діагностика мотивації прагнення до успіху” (автор Т. Елерс); діагностична бесіда
4	Розвиненість пам’яті та просторової уяви	Методика “Зорова тимчасова пам’ять”; методика “Компаси”
5	Здатність до навчання, розвиненість та гнучкість процесів мислення	Методика “Прогресивні матриці Равена”, 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела
6	Уміння висловити думку у словах чітко і лаконічно та продуктивно спілкуватися в емоційно напружених ситуаціях	Багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність (МЛО-АМ)” (автори А. Г. Маклаков, С. В. Чермянін); діагностична бесіда
7	Висока працездатність, уміння витримувати значні фізичні навантаження	Вивчення документів; виконання вправ на витривалість з фізичної підготовки
8	Адаптивність, здатність до саморегуляції та самоконтролю	Багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність (МЛО-АМ)” (автори А. Г. Маклаков, С. В. Чермянін); 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела
9	Точність і координованість рухів	Методика оцінювання особливостей сенсомоторних реакцій з допомогою ПАК; “Літерно-числова методика оцінювання функціональної лабільності нервових процесів”

Таблиця 3

Психологічна карта успішного оператора БпЛА тактичних класів

№ пор.	Професійно важливі якості оператора БпЛА
Характеристики уваги і спостережливості	
1	Спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники
2	Уміння розподіляти увагу під час виконання кількох дій, функцій, завдань
3	Здатність концентрувати увагу на основному під час виконання найвідповідальніших елементів польотних завдань
4	Селективність і вибірковість осмислення інформації в умовах високої інформаційної насиченості, уміння виділяти головне і відфільтрувати другорядне
5	Уміння розрізнити за значною кількістю параметрів роботи систем літального апарата особливості його технічного стану та ознаки збоїв у функціонуванні
Якості емоційно-вольової сфери	
6	Емоційна усталеність під час прийняття відповідальних рішень
7	Емоційно-сенсорна та емоційно-моторна стійкість під час управління БпЛА на критичних режимах
8	Врівноваженість і самовладання у разі виникнення нештатних ситуацій
9	Вольова стійкість, впевненість у собі, спроможність не підпадати під негативний інформаційно-психологічний вплив
10	Схильність до ризику
Характеристики мотиваційної сфери	
11	Розвинене почуття патріотизму, громадського обов’язку
12	Повага до державного устрою країни, політична свідомість
13	Сумлінне ставлення до виконання своїх службових обов’язків, ретельне і чітке їх виконання

№ пор.	Професійно важливі якості оператора БпАК
14	Наявність потреб у соціальному визнанні, повазі, самореалізації особистості
15	Спрямованість на досягнення професійної майстерності та професійного успіху
16	Здатність протистояти чинникам, які викликають професійну деформацію
17	Дисциплінованість, відповідальність, принциповість
Когнітивні особливості	
18	Високий його рівень та достатня розвиненість креативного підходу під час вирішення практичних завдань
19	Практичність і прогностичність мислення
20	Здатність до навчання, аналізу та узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення
21	Здатність забезпечити максимальну розумову продуктивність і високу оперативність мислення в емоційних умовах
22	Спроможність приймати обґрунтовані рішення за браком необхідної інформації чи у разі її надмірної кількості
23	Спроможність об'єктивно оцінювати свої дії, сили і можливості
24	Уміння грамотно керуватися вимогами чинного законодавства у процесі організації та здійснення професійної діяльності
25	Оперативність пам'яті та розвинена просторова уява
Комунікативні та організаторські якості	
26	Уміння висловити думку у словах чітко і лаконічно та спілкуватися в емоційно напружених ситуаціях
27	Здатність виділити головне у роботі і зосередитися на його досягненні найбільш ефективними засобами
28	Уміння чітко планувати свої дії, приймати рішення та контролювати їх виконання
29	Спроможність особисто організовувати службову діяльність та взаємодію фахівців під час виконання професійних завдань
Особистісно-ділові якості	
30	Загальна ерудиція, високий загальноосвітній і культурний рівень
31	Здатність самостійно і швидко приймати обґрунтовані рішення
32	Здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях
33	Соціально позитивна спрямованість особистості та характерологічні особливості (чесність, принциповість, патріотизм, сміливість, наполегливість, самостійність, ініціативність, організованість, дисциплінованість, колективізм, комунікабельність, терпимість, уважність)
34	Оптимізм, відсутність шкідливих звичок
35	Нормативність поведінки, наявність чітких ціннісних орієнтацій, відсутність деструктивних елементів у поведінці
Психофізіологічні властивості	
36	Висока активність, енергійність, працездатність, сила і лабільність нервових процесів
37	Здатність до саморегуляції та самоконтролю
38	Наявність розвинутої професійної пам'яті (наочно-образної, логічної, оперативної, зорової, слухової, рухової тощо)
39	Уміння витримувати значні фізичні навантаження, психофізіологічна стійкість
40	Швидкість та оптимальність просторової реакції
41	Швидкість реакції вибору (з попередньою оцінкою ситуації)
42	Оптимальний ритм і темп діяльності
43	Точність і координованість рухів
44	Оптимальний рівень особистісної тривожності
45	Адаптивність

Наведена у табл. 3 інформація дає змогу сформувати модельне уявлення про успішного оператора БпАК тактичних класів та значний масив професійно важливих якостей досліджуваного фахівця, які мають бути у полі зору суб'єкта його професіоналізації.

Крім того можуть посприяти підвищенню методичного рівня здійснення процедур психологічного відбору розроблена нами за класичною схемою професіограма досліджуваного фахівця, що являє собою комплексний, систематизований, різнобічний опис професійної діяльності оператора БпАК, а також його психограма. Вони є основою для психологічного вивчення праці таких фахівців і мають використовуватись в інтересах як професійного відбору, так і подальшого моніторингу успішності їх професіоналізації.

Усе зазначене посилює важливість реалізації системного та комплексного підходів під час здійснення професійного відбору кандидатів на навчання за фахом оператора БпАК тактичних класів, необхідність об'єднання зусиль усіх причетних до його проведення посадових осіб для отримання якісного результату, якомога більш повного використання наявного наукового, методичного та матеріально-технічного потенціалу у процесі відпрацювання відповідних дослідницьких процедур.

Висновки

1. Наведені погляди стосовно проведення професійного відбору кандидатів на посади операторів (зовнішніх пілотів) БпАК тактичних класів не підміняють визначені у керівних документах організаційно-методичні положення з проведення комплексу відповідних процедур. Вони спрямовані на врахування певних аспектів відбору саме досліджуваних фахівців й усунення невідповідностей, які на цей час є у практиці професійного відбору.

2. Підвищені вимоги до реалізації якісного науково обґрунтованого та методично забезпеченого професійного відбору кандидатів на посади операторів (зовнішніх пілотів) БпАК тактичних класів обумовлюються складністю застосовуваних безпілотних літальних апаратів, різноманітністю завдань, що реалізуються з їх допомогою, та максимально широким спектром вимог до професійної підготовленості операторів, які здійснюють керування такими авіаційними комплексами.

3. Урахування зазначених у статті особливостей проведення соціально-правового, медичного, освітнього та психологічного етапів професійного відбору, а також конкретизовані провідні професійно важливі якості оператора (зовнішнього пілота) БпАК, запропонований діагностичний інструментарій для їх оцінювання, психологічна карта успішного оператора БпАК дають змогу більш методично грамотно й об'єктивно визначати рівень професійної придатності кандидатів на навчання за фахом "оператор (зовнішній пілот) БпАК тактичних класів", крім того якісніше здійснювати процедури професійного відбору кандидатів та подальшої їх професіоналізації.

Перспективним напрямком удосконалення професійного психологічного відбору операторів (зовнішніх пілотів) БпАК тактичних класів є автоматизація процесу визначення професійної придатності кандидатів на навчання за цією спеціальністю, що може посприяти ефективнішому його здійсненню і тому потребує подальшого наукового вирішення.

Перелік джерел посилання

1. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія. Київ: НІКА-ЦЕНТР, 2002. 296 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. Москва: ПЭР СЭ, 2001. 511 с.
3. Новиков В. С., Боченков А. А. Теоретические и прикладные основы профессионального психологического отбора военнослужащих. Санкт-Петербург: ВМедА, 1997. 187 с.
4. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ніка-Центр, 2006. 536 с.
5. Макаренко Н. В. Теоретические основы и методики профессионального психологического отбора военных специалистов. Киев: Сент-Жак, 1996. 336 с.
6. Маклаков А. Г. Профессионально-психологический отбор персонала. Теория и практика: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 480 с.
7. Москаленко А. П. Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03. Харків, 2002. 22 с.

8. Приходько І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України: монографія. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2008. 190 с.

9. Сафін О. Д., Сідак В. С. Психолого-акмеологічні основи професійного та особистісного самовдосконалення співробітників правоохоронних органів України: монографія. Київ: НА СБ України, 2004. 178 с.

10. Сысоев В. Н. Теоретические проблемы профессионального психологического отбора, психофизиологического сопровождения подготовки и деятельности военнослужащих: монография. Санкт-Петербург: ВМедА, 2000. 300 с.

11. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищій військовій навчальній закладі МВС України: монографія / І. В. Воробйова та ін. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2011. 386 с.

12. Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб. / І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НАНГУ, 2016. 571 с.

13. Медведев Д. С., Булка А. П. Современные психотехники: технология профессионально-психологического отбора кадров. Ростов-на-Дону, 2008. 582 с.

14. Товма М. І. Психологічні умови формування професійних якостей майбутніх командирів спеціальних підрозділів у процесі професіоналізації (на прикладі підрозділів з охорони дипломатичних представництв та

консульських установ іноземних держав): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09. Харків, 2010. 193 с.

15. Ударцева Т. Є. Доцільність проведення професійного добору операторів керування безпілотними літальними апаратами. *Системи озброєння і військова техніка*. 2016. № 1 (45). С. 186–189.

16. Отбор и распределение военных специалистов по результатам психофизиологического обследования: учеб.-метод. пособие / под общ. ред. проф. В. А. Пухова. Москва: Воениздат, 1983. 122 с.

17. Стасюк В. В. Військова психологія видородової діяльності: підруч. для слухачів та студ. вищ. навч. закл. Київ: Золоті ворота, 2012. 458 с.

18. Інструкція з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 10.12.2014 р. № 883.

19. Інструкція з організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів: наказ Міністерства оборони України від 09.07.2009 р. № 355.

20. Желаго А. М. Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09. Харків, 2014. 226 с.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2019 р.

УДК 159.9:658.311.44

В. И. Пасичник, В. С. Афанасенко

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОТБОРА КАНДИДАТОВ НА ДОЛЖНОСТИ ОПЕРАТОРОВ БЕСПИЛОТНЫХ АВИАЦИОННЫХ КОМПЛЕКСОВ ТАКТИЧЕСКИХ КЛАССОВ

Представлены результаты проведенных авторами теоретического и эмпирических исследований, направленных на установление особенностей и оптимальных путей реализации профессионального отбора кандидатов на должности операторов беспилотных авиационных комплексов тактических классов. На основе профессиографического исследования деятельности указанного специалиста, выявленных психологических особенностей выполнения его профессиональных задач и конкретизации наиболее профессионально важных качеств этого субъекта труда последовательно раскрыта специфика реализации социально-правового, образовательного, медицинского и психологического этапов профессионального отбора кандидатов, учет которой позволит обеспечить необходимый уровень его качества.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, профессионализация, профессиональный отбор, профессионально важные качества, профессиограмма, психограмма.

UDC 159.9: 658.311.44

V. Pasichnyk, V. Afanasenko

FEATURES OF PROFESSIONAL SELECTION OF CANDIDATES FOR THE POSITIONS OF OPERATORS OF UNMANNED AERIAL COMPLEXES OF TACTICAL CLASSES

The article presents the results of the theoretical and empirical studies conducted by the authors aimed at establishing the features and optimal ways of professional selection of candidates for the positions of operators of unmanned aerial complexes of tactical classes. On the basis of a professional study of the activity of the specified specialist, revealed psychological features of the performance of his professional tasks and concretization of the most professionally important qualities of the specified subject of work, the specificity of realization of social-legal, educational, medical and psychological stages of the professional selection of candidates has been consistently revealed, that will provide the necessary level of its quality.

Taking into account the social importance of the profession of unmanned aerial vehicle operator, the complexity of this activity and its connection with information that constitutes a military secret, the authors identified an array of professionally important characteristics and basic contraindications to the performance of professional duties, which should be objectively evaluated in the documents on the candidate to ensure the quality of the socio-legal selection of candidates entering the military high schools.

Within the framework of medical selection, the main contraindications to the fulfillment of professional duties in the specialty of the operator of unmanned aviation complexes related to candidate psychosomatics are specified. The expediency of conducting qualitative psychophysiological examination of the candidates to establish the availability of the necessary psychophysiological resource for performing complex activities physically, emotionally and intellectually, the ability of sensory systems and motor skills to provide the implementation of professional actions of this specialist is substantiated.

In order to ensure the quality of educational selection, the need to increase the objectivity of assessing the most professionally important quality of candidates as the ability to learn, the development and flexibility of thought, memory and attention processes has been identified. Therefore, in addition to analyzing the success of education in a comprehensive educational institution, the results of EIE are offered to conduct specialized interviews of intellectual orientation to assess the quality of operations of the candidate's way of thinking and his ability to productive communication, as well as to establish the presence of such professional limitations as primitive thinking, limited thinking; instability of attention; the difficulty of remembering information; limited vocabulary and poverty of speech; low categorical-conceptual level.

With regard to psychological selection, the optimal set of diagnostic tools for assessing the most professionally important qualities of candidates has been determined. It is suggested to use the psychological map of the successful operator of unmanned aviation complexes, the professional and psychogram of this specialist in the interests of both professional selection and further monitoring of the success of their professionalization.

Keywords: professional activity, professionalization, professional selection, professionally important qualities, professional diagram, psychogram.

Пасічник Володимир Іванович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України

<http://orsid.org/0000-0002-4094-049X>

Афанасенко Валерій Сергійович – кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

<http://orsid.org/0000-0001-6533-710>